

L'ús de sitges en època republicana al nord-est de Catalunya

Relacionat amb el domini de Roma es produeix un creixement espectacular del nombre de sitges i una dispersió dels nuclis d'emmagatzematge. Ara són més els poblats amb sitges i desapareixen els grans centres de control d'excedents del període anterior. Per contra, alguns poblats experimenten un creixement espectacular. Aquest creixement es pot relacionar amb un augment de la producció i amb la fiscalitat romana. És, precisament, la recaptació i l'emmagatzematge per a usos militars el que explicaria la localització de sitges al voltant del *praesidium* d'Empúries. Al camp es comencen a trobar assentaments nous que combinen elements de tradició itàlica amb elements indígenes com les sitges. Aquests assentaments, a partir del final del s. II i principi del s. I aC s'articulen al voltant de les ciutats romanes com Empúries i Gerunda donant lloc a una situació econòmica radicalment nova en relació al període anterior. A poc a poc les sitges es van abandonant perquè és un mitjà de conservació d'aliments poc apte als nous temps, fins que en època augustal desapareixen gairebé del tot.

Paraules clau: emmagatzematge, sitges, època republicana, ibèric.

Related to the power of Rome a spectacular growing in the number of silos appears, and also a dispersal of storage points. Now there are more villages with silos and the big centers of control of excess stuff, which were exist in former periods, disappear. Some villages grow very much. This growth may be related to the increasing of the production and to the roman tax system. What could explain the location of silos around the *praesidium* in Empúries, is really the income and the storage for military use. In the countryside there can be found new settlements which combine elements from italian tradition with native elements like silos. These settlements, from the end of the II and beginning of the I c.b.c., are linked with the roman cities of Empúries and Gerunda. This fact gives a new economic situation radically different from the former period. Shortly the silos are abandoned, they are a way to preserve food not suitable for the new times. Finally in the Augustan period they almost disappear completely.

Key Works: Storage, silos, republican period, Iberian.

L'emmagatzematge en sitges

El gra que és recol·lectat i emmagatzemat continua viu i, per tant, respira. Aquesta respiració consisteix en l'absorció d'oxigen i l'emanació de diòxid de carboni procedent de la combustió de les reserves del propi gra, especialment glucosa i altres matèries nutritives que són indispensables per a l'alimentació humana. Quan aquest gra es diposita a l'interior d'una sitja el gas residual que es desprèn impregna l'atmosfera i inhibeix la posterior respiració. Aquest fet és altament beneficiós ja que impedeix el consum de les reserves alimentàries del propi cereal. Per mantenir aquest tipus d'atmosfera i evitar l'acció d'elements externs com l'aire, l'aigua i els animals, cal que durant el temps de l'emmagatzematge la sitja estigui hermèticament tancada. Per tant, un cop una fossa ha estat oberta s'ha

de buidar tot el gra ja que no és possible efectuar un buidat parcial pels efectes nocius que tindria l'entrada dels elements externs que hem esmentat en el gra restant.

Així doncs, si partim del fet que les sitges no poden ser obertes i tancades segons les necessitats domèstiques d'una unitat familiar considerem que l'emmagatzematge de cereals per a ús diari es devia concentrar en magatzems, rebosts, tines, etc. Les conseqüències del que acabem d'esmentar són clares: rebutjada la sitja com a dipòsit d'aliment quotidià cal relacionar-la amb la conservació de grans quantitats de gra a mig i a llarg termini. Així doncs, la qüestió que queda per resoldre és la durada concreta d'aquest emmagatzematge. M. T. Varró (*Rerum Rusticarum*, I, 58) atorga als productes ensitjats la possibilitat de conservar-se durant molt temps: «sic conditum triticum manet uel annos L,

milium uero plus annos C». Malgrat la importància intrínseca d'aquest text, no hem d'oblidar les característiques tècniques d'aquest tipus d'emmagatzematge. S'ha de tenir present que aquesta llarga durada només és possible amb el manteniment de les condicions de temperatura i humitat. Amb el pas del temps (a causa de l'elevat nombre de perills com pluges, inundacions, etc.) aquestes condicions són més difícils d'aconseguir. Això no obstant, tampoc hem d'oblidar que l'emmagatzematge en sitges és un sistema de conservació de cereals prou segur, tal i com ho demostra la seva llarga perduració en el temps (fins el s. xx) i el seu ampli ús en l'espai ja que han estat detectades en nombroses zones d'Europa, Àsia i Àfrica (SIGAUT 1978)

Hem de pensar, per tant, que en la majoria dels casos la durada de l'emmagatzematge devia estar relacionada amb la qualitat del cereal i la destinació final del producte. Aquest fet està àmpliament documentat en les comunitats magribines que han fet servir aquest sistema d'emmagatzematge fins a temps ben recents: «Si le silo date de l'année précédente, on peut semer tout le grain qui s'y trouve, y comprit le *tvag*; s'il date de l'année, on ne sème que le grain de l'intérieur; si le grain a été enfoui il y a trois ans, on ne l'emploi pas pour les semailles » (LOUBIGNAC 1925, 491). A més a més, aquesta periodització i diferenciació del gra en funció del temps conservat té la seva corresponent terminologia. Al gra d'un any de durada l'anomenen *jdîd*, que vol dir nou. Al gra de tres anys se l'anomena *gburri*, amortellat. Finalment, el gra de tres anys, *bu igburi*, i al de més de tres anys *hayl*, que, significativament, es pot traduir com a passat. Així doncs, en funció dels factors que acabem d'esmentar, podem distingir diversos tipus de reserva:

Com a reserves alimentàries les sitges devien tenir un paper important davant d'anys de males collites ja que els cereals aporten el 75% de les calories necessàries en la dieta mediterrània antiga (SANMARTÍ 1993, 93). En aquest sentit, el gra que es disposa a les sitges no ha de ser de la millor qualitat. D'altra banda, aquestes sitges també podien ser usades com a reserves de gra per a moments de certa inestabilitat. Al Iemen el conjunt de les sitges de la fortalesa de *Heisn el Ghorab* tenien capacitat per a subministrar 200.000 racions per a 1.000 homes durant uns 200 dies (GAST, FROMONT 1985, 197).

Com reserves de cereals destinats al comerç les sitges eren un mitjà apropiat per mantenir els estocs en bones condicions a l'espera del millor moment per comercialitzar-lo. L'aprofitament de sitges per a emmagatzemar cereals comercialitzables ha estat documentat fins a temps molt recents a Tierra de Barros (Badajoz) on existien una gran quantitat de sitges destinades a conservar blat que s'exportava, bàsicament, a Sevilla (DOYÈRE 1862). Normalment, es troben a l'entrada dels pobles o en alguns dels seus espais oberts: «une des portes de la ville (Foggia) donne sur une vaste place (*piano della croce* ou *piazza delle fosse*), sous le sol laquelle s'ouvrent plus de mille fosses ou puits a grains, en forme de cuves, dont l'ouverture est au nivel du sol, se recouvre d'un plancher, et sur ce plancher, d'une couche de terre. Une fois la terre rapportée sur ce parquet, elle se confond à un tel point avec le reste de la place que les voitures y stationnent, les chevaux et les bestiaux la foulent; il serait im-

possible de soupçonner l'existence de la fosse sans la petite borne pourvue d'un numéro qui la désigne» (YRIARTE 1877, 225).

Com a gra de llavor les sitges havien d'emmagatzemar cereals joves, en bones condicions i per un període màxim d'un any. En el cas d'un temps d'emmagatzematge superior només es podia aprofitar com a llavor el gra del centre de la fossa, perquè era el que havia estat menys afectat pels canvis de temperatura i humitat. Aquesta possibilitat ha estat àmpliament detectada en nombrosos assentaments de la Mediterrània i de l'Orient Pròxim. En aquests territoris, aquestes sitges es troben agrupades enmig dels camps de conreu sota la vigilància d'un guardià (anomenat *merrras* en àrab o *amarras* en berber). De vegades les sitges tenien un únic propietari que havia de pagar del seu propi pecuni les despeses de construcció i vigilància. En d'altres ocasions s'ha constatat la presència de propietaris que compartien les despeses del guardià.

El nord-est català en els segles II-I aC (fig. 1)

Els fets militars que van succeir en el territori del nord-est català entre el 218 i el 195 aC devien tenir importants conseqüències sobre la població indígena, atès el desenvolupament de les guerres i el resultat tan favorable per als interessos de Roma. Almenys, això és el que ens està indicant l'evolució d'alguns poblats. El conjunt urbanístic més destacable de la zona, Puig de Sant Andreu-Illa d'en Reixac, s'abandonà al voltant de l'any 200 aC (encara que s'ha pogut documentar una certa activitat o ocupació durant el s. II aC). També, a la primera meitat del s. II aC es produïren importants canvis a Mas Castellar de Pontós (ADROHER et al. 1993, 31-70), i, finalment, també fou el moment d'abandó del Puig Castellet (PONS et al. 1981). Per tant, sembla que els grans poblats foren abandonats i amb ells els petits assentaments, com el Puig Castellet, destinats a la seva defensa. Això no obstant, desconexem si hi ha una relació de causa-conseqüència entre l'ocupació romana i l'abandonament d'aquests poblats, especialment el del Puig de Sant Andreu. Les excavacions efectuades en aquest poblat va permetre constatar (OLIVA 1955, 373-383) que la porta principal havia estat paredada en un moment indeterminat. Contrastant aquestes dades amb una nova lectura dels diaris, croquis i fotografies del moment d'excavació hem pogut constatar la certesa d'aquest fet. Hauria consistit en la construcció d'un mur en forma de «L» que taponaria part de l'entrada deixant només un petit accés d'un metre d'amplada. Aquesta petita construcció fou relacionada per M. Oliva amb l'estrat III, en el qual hem documentat la presència d'una base de vernís negre del taller de Nikia. Així doncs, tenim un *post quem* clar per la tàpia de la porta que situem en els darrers anys del s. III aC. Aquest fet no seria un cas aïllat en el conjunt del món ibèric ja que també s'ha constatat la fortificació de portes en altres *oppida* (GUERIN, BONET, 1993, 449-462).

La fortificació de la porta principal i l'abandonament del poblat són dos fets que se succeeixen en el temps. Per tant, si la fortificació de l'entrada del Puig s'associa amb la gran inestabilitat política de final del s. III i

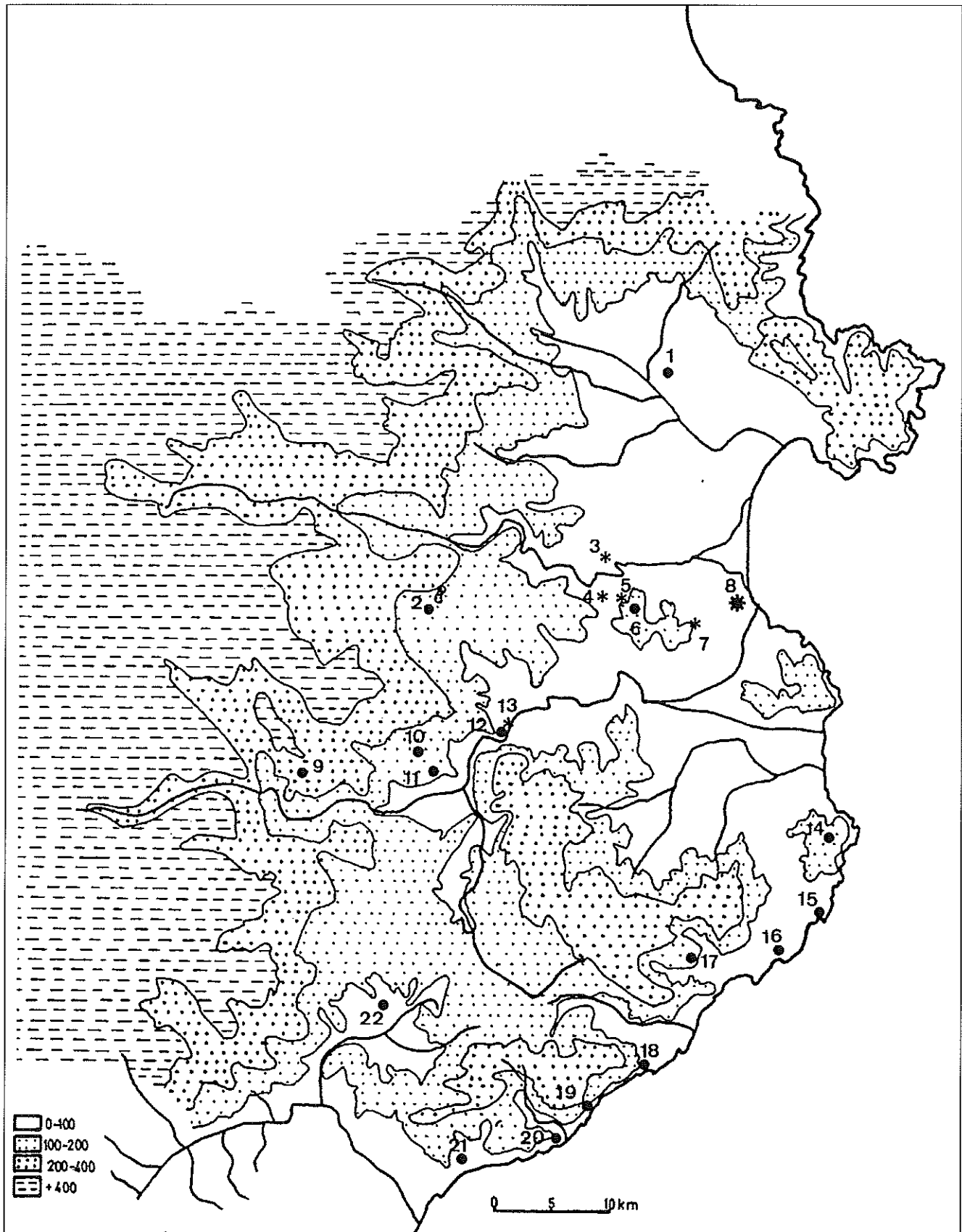

Fig. 1 - Jaciments de l'ibèric tardà: 1. Nucli urbà (Perelada); 2. Castell (Porqueres); 3. Puig Ferrer (Borrassà); 4. Camp del Bosquet (Saus-Camallera); 5. Els Bordegassos, (Vilopriu); 6. Planells (Sant Mori); 7. Els Tolegassos, (Viladamat); 8. Emporion (l'Escala); 9. Puig d'Alia (Amer); 10. Puig d'en Carrerica (Canet d'Adri); 11. Sant Grau (Sant Gregori); 12. San Julià (Sant Julià de Ramis); 13. Casa del Racó (Sant Julià de Ramis); 14. Castell (Begur); 15. Sant Sebastià (Palafrugell); 16. Castell (Palamós); 17. Castell Barri (Calonge); 18. Fortim (Sant Feliu de Guíxols); 19. Cala Pola (Tossa de Mar); 20. Vila Vella (Tossa de Mar); 21. Turó Rodó (Lloret de Mar); 22. Puig Ardina (Riudarenes).

principi del s. II aC també podem deduir que l'abandonament del poblat més gran d'aquesta àrea també hi podria estar relacionat. Tampoc seria un cas extraordinari en el conjunt de poblats ibèrics de Catalunya: al final del s. III i principi del s. II aC es produeix un cert canvi en els poblats (amb alguns incendis) a l'àrea ausetana i lacetana (MOLAS 1993, 131-143); canvis similars són documentats en el litoral català (GARCIA, ZAMORA 1993, 158) i en el País Valencià (ARASSA 1995).

L'abandonament d'aquests grans poblats contrasta amb la continuïtat de la majoria dels assentaments de la zona, alguns dels quals, com Castell (Palamós, Baix Empordà) fins i tot van ser ampliat (CASAS 1979). Aquests nuclis són aquells que fins aquest moment podríem considerar de segon ordre (almenys per les dimensions) i que, d'una banda, permeten continuar aprofitant els recursos naturals de la zona i, de l'altra, permeten a Roma introduir els productes itàlics, com el vi que contenien les àmfores grecoitàliques, o la ceràmica campaniana. Amb aquestes funcions van perdurar la totalitat dels assentaments de la costa (Castell a Palamós, Sant Sebastià de la Guarda a Llafranc, Punta Guíxols a Sant Feliu) o els de la Vall del Ter, com Sant Julià de Ramis, el Puig de Can Cendre a Bescanó o Sant Grau a Sant Gregori. Això no obstant, la potenciació d'aquests poblats i la introducció dels productes itàlics no hauria estat possible sense la integració d'aquestes comunitats dins el marc d'una economia monetària com la romana. Aquest procés d'integració econòmica, a més de les funcions fiscals, va ser realitzat a través d'*Emporion* i la seva ceca monetària durant el s. II i part del s. I aC.

El canvi que s'estava produint en els nuclis urbans també afectà els assentaments rurals. Abans del s. II aC tenim molt mal documentades les granges indígenes d'aquest territori però a partir d'aquest moment comencen a estar-ho més clarament: Can Pons (FONT et al. 1994, 83-86), fase I de la Casa del Racó (BURCH et al. 1994, 123-138) o les fases precedents dels Tolegasos (CASAS et al. en premsa). Són estructures modestes, petites, però totalment innovadores respecte al període anterior perquè combinen elements de tradició indígena, com les sitges, amb elements de tradició itàlica com els *dolia*. Aquests elements reflecteixen les profundes transformacions que s'estaven experimentant en el conjunt del territori i que Roma havia imposat o induït en integrar-lo en una nova realitat econòmica. Aquest procés es constata per a tot el segle II aC i s'accentua al final d'aquest segle i principi del següent amb la instal·lació d'alguns establiments de tradició clarament itàlica, com el magatzem de *dolia* de l'Olivet d'en Pujol (Viladamat, Alt Empordà). Aquest nou impuls romanitzador no significà la desaparició dels assentaments indígenes. Molts poblats continuaren essent habitats durant tot el s. I aC i en d'altres, com a Castell, la seva ocupació està documentada fins ben bé la primera meitat del s. I dC. És precisament a partir d'aquest moment quan es construeixen les grans vil·les rurals que simbolitzen l'inici d'una altra etapa ben diferent de l'anterior.

Aquests canvis tan profunds en l'ocupació i explotació del territori es varen realitzar des de diversos centres que ben distribuïts geogràficament permetien un excel·lent control de tota aquesta àrea. Mancats de

fundacions romanes fins al final del s. II i principi del s. I aC, aquesta funció la devien realitzar assentaments preexistents (BURCH, NOLLA en premsa). Sens dubte, *Emporion* devia exercir un paper importantíssim tal i com demostra l'existència d'una ceca monetària o la presència d'un *praesidium* des d'inici del s. II aC. Amb una funció menor però d'indubtable importància cal ressaltar el paper de Sant Julià de Ramis pel control del Pla de Girona i curs mig del riu Ter, d'*Aquae Calidae* pel control de l'interior de la Selva i de *Blandae* pel litoral de la Selva i l'Alt Maresme. Aquest fet no és estrany dins la política hispana de Roma durant aquest segle II aC, on es constaten moltes fundacions *ex novo* i sí en canvi un veritable aprofitament de les estructures preexistents (MARÍN 1988). De fet, en el territori de la Vall de Cabrera s'observa un cas similar en el desenvolupament de Burriac durant aquest s. II aC (GARCIA, ZAMORA 1993, 160). La fundació de Gerunda, a principi del s. I aC, i l'abandonament de Sant Julià en el mateix moment són dos fets que es poden relacionar i que comportaran una nova ordenació del territori en tant que el seu control s'efectuarà a partir d'aquest moment des de la ciutat romana.

Les sitges dels segles II-I aC

Un dels trets característics del poblament ibèric del nord-est de Catalunya és l'ús de les sitges com a dipòsits de cereals. Fins a l'actualitat se n'han documentat unes 700 (aquesta és una dada completament aleatòria i condicionada per la quantitat i extensió de les excavacions arqueològiques efectuades fins a l'actualitat i que serà àmpliament superada a mesura que se'n vagin realitzant de noves). D'aquestes 700 se n'ha pogut datar el reompliment de 410 i contràriament al que podríem pensar és durant els segles II i I aC el moment en el qual es constata el nombre més gran d'obliteracions. Aquest fet no és indicatiu del gradual abandonament d'aquesta forma d'emmagatzematge sinó, tot al contrari, d'un augment de l'ús. Una sitja tenia un temps limitat d'utilització que es podia allargar com a màxim uns 50 anys amb renovacions periòdiques del cereal. Aquest és el temps que indica un grup de 18 sitges del nord-est català, en les quals s'ha pogut constatar la data de construcció i la data de reompliment. En conseqüència podríem deduir que, atès l'augment de sitges durant el s. II aC es va produir o bé un augment de la producció cerealística d'aquesta zona per un augment de les terres conreades i/o per un augment de la productivitat o bé un augment de la necessitat de conservar cereals a mig i a llarg termini.

Un altre fet que es pot constatar és que dels 9 jaciments on documentàvem sitges del s. III aC ara passem als 29. És a dir, es produeix una dispersió dels llocs on es concentren els excedents. En el s. III aC el Puig de Sant Andreu acaparava el 73% de les sitges. Per contra, en el s. II aC el jaciment amb un nombre més gran de sitges és el del Bosc del Congost però només amb un 28% (BURCH 1996, 457-462). Aquesta descentralització implica que en alguns poblats es constati un augment del nombre de sitges. Castell passa de 2 sitges del s. IV i III aC a 16 per al s. II aC o el nucli urbà de Perelada que passa de 3 (s. V-III aC) a 28 (s. II aC) o Sant Sebastià de la Guarda, de 3 a 6.

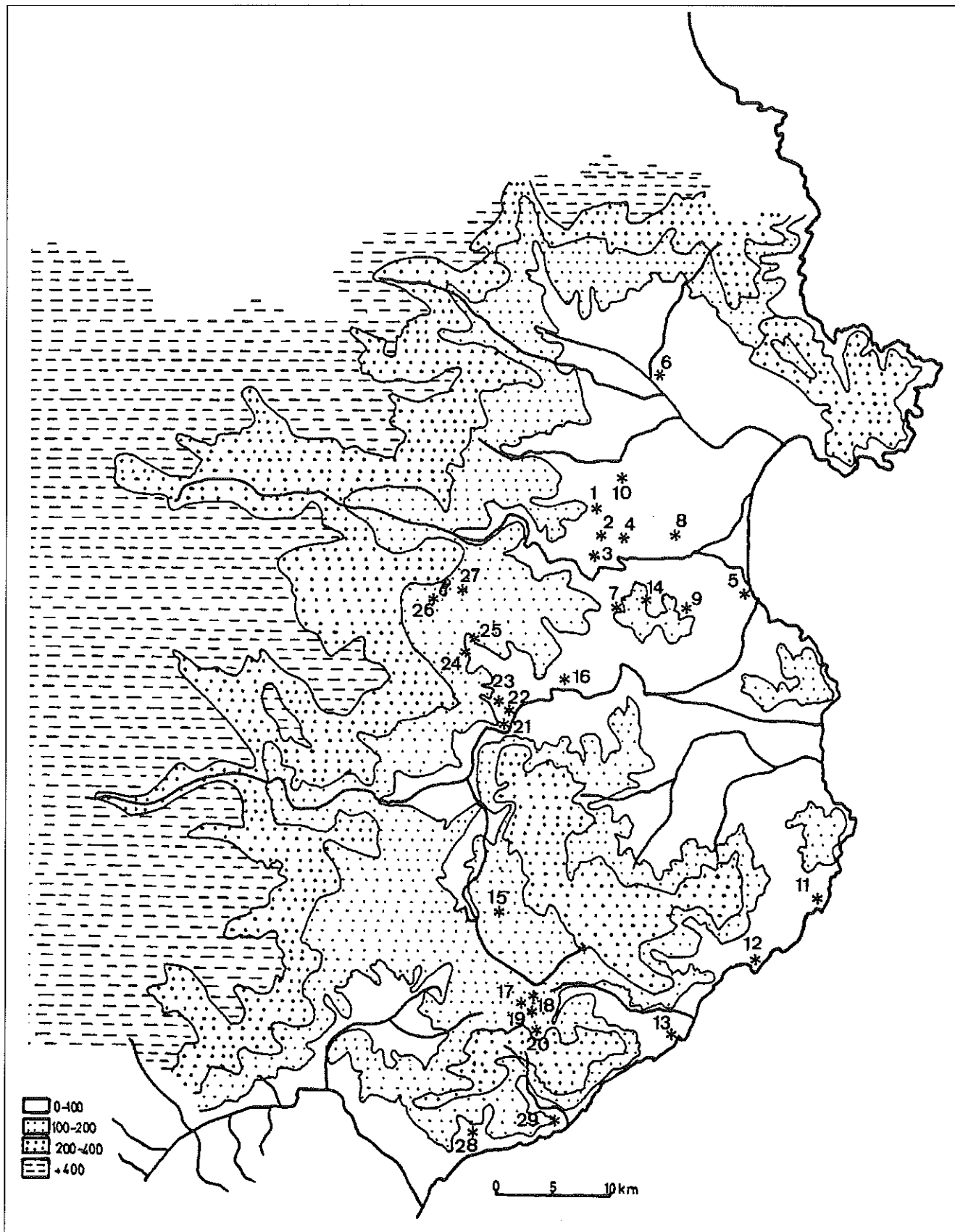

Fig. 2. - Jaciments amb sitges obliterades en els segles II-I aC. 1. Olivet d'en Requesens, Borrassà; 2. Camp del Pla, Garrigàs; 3. Fontudana, Garrigàs; 4. La Qüestió d'en Solà, Garrigàs; 5. Empúries, l'Escala; 6. Nucli urbà, Perelada; 7. Camp del Bosquet, Saus-Camallera; 8. Nucli urbà, Vilamacolum; 9. Els Tolegassos, Viladamat; 10. El Terral, Vilafant; 11. San Sebastià, Palafrugell; 12. Castell, Palamós; 13. El Fortim, Sant Feliu de Guíxols; 14. Els Bordegassos, Vilopriu; 15. Nucli urbà, Cassà de la Selva; 16. La Quintana, Cervià de Ter; 17. Can Pere Pere, Llagostera; 18. Pla de Maiena, Llagostera; 19. Pocafarina, Llagostera; 20. Sant Llorenç, Llagostera; 21. Bosc del Congost, Sant Julià de Ramis; 22. Casa del Racó, Sant Julià de Ramis; 23. Camí del Pla, Sant Julià de Ramis; 24. Bòbila de Can Rafael Ginesta, Cornellà de Terri; 25. Can Figa, Cornellà de Terri; 26. Mas Castell, Cornellà de Terri; 27. Camí de Puigpalter, Fontcoberta; 28. Venta d'en Goya, Lloret de Mar; 29. Els Ametllers, Tossa de Mar.

Creiem que aquests augments s'han d'entendre en el conjunt dels canvis que succeeixen en aquesta zona després de la conquesta romana. En el s. III aC es produïa una concentració d'excedents entorn 2 o 3 grans poblats, especialment entorn del Puig de Sant Andreu-Illa d'en Reixac i secundàriament a Mas Castellar de Pontós i a Sant Julià de Ramis. El conjunt d'aquests 3 nuclis acaparava el 93% de les sitges d'aquest territori durant el s. III aC. Aquest fet es podria explicar perquè seria en aquests grans poblats on residiria l'aristocràcia indígena de la zona. És aquesta aristocràcia la que acaparava els excedents de producció, dels quals una bona part era emmagatzemada en sitges, ja sigui com a dipòsits de cereals per comercialitzar o com a reserves d'aliments. En conseqüència, la dispersió de les sitges del s. II aC es poden relacionar amb l'abandonament d'alguns d'aquests grans poblats i, en definitiva, amb el desmantellament de la vella organització social indígena, especialment d'alguns sectors de població que es concentraven en aquests grans nuclis, l'abandonament dels quals tindria més sentit en aquest context de canvis.

Hem esmentat que en el s. II aC el territori del nord-est queda estructurat en quatre grans zones amb els respectius centres. Malauradament, les evidències arqueològiques i literàries sobre *Blandae* i *Aquae Calidae* són molt escasses i no permeten aprofundir gaire en el seu coneixement. Per contra, tant a Sant Julià com a Empúries s'ha documentat un important conjunt de sitges que ens poden ajudar a entendre la funció que varen exercir aquests nuclis durant el s. II aC.

Situat a migdia del poblat de Sant Julià i a fregar del riu Ter hi ha un camp de sitges, el Bosc del Congost, que ocupa una àrea aproximada d'uns 2.312 m². La cronologia global del jaciment abasta des del tercer quart del s. IV aC fins a principi del s. I aC, la major concentració de sitges es troba en el s. II aC. Per causes diverses, com per exemple manca de material, hi ha 42 sitges que no s'han pogut datar. De les 77 restants, 59 són de l'esmentat s. II aC, 15 del s. III aC i 3 del s. IV aC. Un altre fet destacable és que les sitges del segle II aC tenen una capacitat mitjana situada entorn els 1.895 kg davant els 1.561 kg de les fosses del s. III aC. Aquestes dades semblen indicar que durant el s. II aC el Bosc del Congost va actuar com un vertader centre d'emmagatzematge d'un territori més gran del relacionat amb el camp de sitges de les etapes anteriors. La situació geogràfica, al costat del Ter i separat del poblat, allunya aquest camp d'actuar amb funcions de reserva alimentària per a la població ibera del nucli de Sant Julià. Per contra, la seva extraordinària proximitat amb l'esmentat riu permetia una excel·lent comunicació fluvial amb *Emporion*.

És en aquest context històric que hem de situar l'estudi de les sitges localitzades en el turó on s'aixecà posteriorment la ciutat romana d'Empúries i que s'han utilitzat com a evidència d'un possible assentament indígena. Fins a l'actualitat s'han localitzat disset sitges, set de les quals no han estat excavades, 5 foren obliteratedes durant els segles II-I aC i en la resta o no s'ha pogut datar o pertanyen a èpoques posteriors. Les 5 sitges del s. II i I aC són les que, per la seva cronologia,

s'inscriuen perfectament en la problemàtica de la suposada existència d'una ciutat indígena. La característica topogràfica de les fosses és que estan situades en l'àrea del fòrum o bé en els seus annexos. Així doncs, sembla que totes les sitges formaren part d'una mateixa àrea d'emmagatzematge que va perviure en diferents contextos històrics. Això no obstant, la realitat històrica en la qual cadascuna va ser excavada i colgada és molt diferent. D'aquesta manera podem diferenciar dues grans etapes. D'una banda, la formada per les sitges Gall 1 i 2 en funcionament durant la segona meitat del s. II aC (AQUILUÉ et al. 1984, 367-426) i, de l'altra, la sitja excavada l'any 1973 a la cruïlla de les ales oest i sud del fòrum, la 2127 i la 1115 que foren colgades durant el principat d'August i en funcionament durant la segona meitat del s. I aC (AQUILUÉ 1992; AQUILUÉ et al. 1994).

Les sitges Gall foren construïdes molt a prop de les estructures interpretades com a *praesidium* militar. En aquest lloc no s'ha localitzat fins a l'actualitat cap habitat o estructura similar que es pugui atribuir a un assentament indígena. Per tant, podem deduir que les sitges d'època republicana de l'àrea on més tard s'edificà el fòrum estan relacionades topogràficament i cronològica amb l'esmentat *praesidium*. Això no obstant, hem de destacar l'aparent contradicció que suposa la utilització d'un sistema d'emmagatzematge indígena en un context militar estrictament romà o italià.

L'ús de sitges està documentat durant tota l'època republicana i els mateixos autors romans ho recullen en els seus textos «quidam granaria habent sub terris speluncas... alii, ut in agro carthaginensis et oscensi in Hispania Citeriore» (VARRÓ, *Rerum Rusticarum*, I, 57). De fet, Juli Cesar utilitzà dipòsits subterranis a l'Àfrica per a les necessitats alimentàries de les seves tropes «Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, et omnibus fere villis sub terra specus condendi frumenti gratia clam habeant, atque id propter bella maxime hostium adventum praeparent. Qua de re Caesar certior per indicem factus, tertia vigili legiones II cum equitate mittit ab castris suis millia passuum X, atque inde magno numero frumenti onustos recipit in castra» (Cesar, *Bellum Africanum*, LXV). Davant d'aquestes evidències considerem que no és un fet extraordinari la utilització de sitges a Empúries per part dels romans.

Respecte al perquè de la utilització en un context militar hem de cercar l'explicació en la conjuntura econòmica de la pròpia ciutat de Roma en aquesta segona meitat del s. II aC. A la ruïna de la petita propietat agrícola s'hi afegeix la creixent demanda de cereals de la *plebs* urbana. Així doncs, garantir el subministrament de cereals a la ciutat de Roma esdevé una de les principals preocupacions dels òrgans de govern de la república. Per tot això, en aquest moment, les províncies amb una llarga tradició cerealística, en especial Sicília, són subjectes d'una important acció tributària.

Una part del cereal recaptat es destinava al subministrament dels exèrcits que durant aquest segle II aC es trobava immers en nombroses guerres de conquesta per tota la Mediterrània. Així doncs, és lògic creure que les necessitats alimentàries de les legions

en aquest segle II aC foren ingents, fet que suposava un problema afegit a les demandes cerealístiques de la pròpia població civil romana. Per tant, aquelles províncies amb suficients recursos cerealístics ja es van veure obligades, com a mínim des de l'inici del s. II aC, a proporcionar les quantitats necessàries de cereals per al manteniment de l'exèrcit. No és estrany, doncs, que Cató afirmi, en arribar a la península el 195 aC que la guerra s'alimentarà a si mateixa (Titus Livi, XXXIV,9). De fet, Cató seguia una línia política iniciada a Sicília pocs anys abans quan va establir, com a pretor, que els subministraments de les tropes havien de sortir de la mateixa illa (DAREMBERG, SAGLIO, 1877-1919, vol. I, 126).

Les llargues campanyes militars dutes a terme a Hispània necessitaven d'una «red de almacenes de trigo bien distribuida y protegida, que reuniese las condiciones idóneas para asegurar la conservación de víveres en un largo período» (MUÑIZ 1982, 267-268). És aquesta la funció que devien tenir, al nostre entendre, les sitges del s. II aC d'*Emporion*. El perquè de la utilització d'un sistema d'emmagatzematge indígena en un context pròpiament itàlic o romà s'explica per les característiques de les sitges. Les possibilitats de conservar grans quantitats de cereals per a llargs períodes devia solucionar el problema que comportaven les campanyes militars: subministrament d'importants contingents humans en moments, períodes o estacions discontinues però que obligaven a tenir emmagatzemats cereals en previsió i en perfectes condicions.

Al final del s. II aC el *praesidium* s'anul·là, es construí una nova ciutat en el turó d'Empúries i l'àrea ocupada pel camp de sitges fou l'escollida per bastir el fòrum de la ciutat, (AQUILUÉ et al. 1984, 48-77). Aquest fet no significà l'abandonament de l'ús de les sitges sinó que tenim ben documentada la seva continuïtat en aquest espai públic (AQUILUÉ 1992; AQUILUÉ et al. 1994). El context històric en el qual s'emmarquen aquestes sitges és completament diferent de l'anterior pel que fa a les guerres de conquesta. Això no obstant, el panorama polític és marcat per les diferents accions bèl·liques de les diferents guerres civils. És per això que pensem que les sitges d'*Emporion* no devien perdre el caràcter militar del s. II aC. Encara que, en aquest moment, sota la forma de contribucions fiscals cada cop més regulars. Fins a l'època augustal l'anul·lació de les sitges venia relacionada amb motius de caire urbanístic. En aquest moment la reforma de l'àrea del fòrum comporta l'obliteració de les darreres sitges. Aquest fet s'explica perquè un cop acabades les guerres de conquesta i imposada la *pax romana*, les sitges haurien perdut la utilitat que havien tingut fins aquell moment. Aquest mateix procés es pot observar en el camp on moltes fosses foren farcides en època augustal en adaptar nous sistemes d'emmagatzematge, com graners o magatzems de *dolia*.

Els poblats ibers que van perdurar en aquest període van continuar emmagatzemant els cereals en sitges, les quals devien tenir les mateixes funcions que en les èpoques anteriors. És a dir, com a reserves d'aliments o de comerç, a les quals s'hi afegeix, en aquest moment, la de tribut. Aquests poblats es distribueixen per a tot el territori destacant el de

Castell (Palamós), Mas Castell (Porqueres) i nucli urbà de Perelada. En alguns d'aquests nuclis, les darreres obliterations de sitges marquen l'etapa final del poblat (nucli urbà de Perelada) però en d'altres es colguen malgrat que el poblat continua habitat (Castell). Tant en un cas com en l'altre, aquest moment es pot datar al final del s. II aC, la qual cosa ens està indicant la substitució d'una forma d'emmagatzematge a llarg termini que a poc a poc ha esdevingut poc útil.

En el camp es localitzen una gran quantitat d'assentaments diferents als del període anterior. Aquestes diferències vénen marcades per l'ús de cisternes, la presència d'*opus signinum*, *dolia*, etc. Això no obstant, no es pot parlar d'una clara ruptura ja que, entre altres coses, els cereals es continuen dipositant en sitges. Una de les característiques principals d'aquests jaciments és que el moment en el qual s'obliteren les darreres sitges es construeixen les vil·les que s'hi superposaran estratigràficament, amb casos ben clars com el dels Ametllers de Tossa de Mar. Aquest moment arriba, d'una manera clara, en època augustal.

En conseqüència, el ritme de substitució de les sitges per altres formes d'emmagatzematge va ser més lent en el camp que en els nuclis urbans. Això va ser possible perquè les transformacions que s'efectuen en el món rural, amb la introducció de nous assentaments en la primera meitat del s. II aC, van tenir importants conseqüències sobre els poblats que fins aquell moment havien estat els protagonistes de l'explotació agrícola del territori. En l'emmagatzematge de cereals aquestes conseqüències es concreten en l'abandonament d'un sistema que permetia conservar una gran quantitat a mig i a llarg termini.

La substitució de les sitges

Al final del s. II aC i principi del s. I aC es produeix el colgament d'una considerable quantitat de sitges. Aquest moment coincideix amb la construcció del magatzem de *dolia* de l'Olivet d'en Pujol a Viladamat (CASAS 1990, 19-46), fet que suposa un trencament en relació a la situació anterior. Fins aquest moment tots els *dolia* s'havien localitzat en àmbits indígenes, en una situació que no permetia determinar clarament la substitució del sistema d'emmagatzematge. Amb l'establiment de l'Olivet d'en Pujol, s'utilitza per primer cop un forma de conservació completament aliena al món indígena i desconeguda fins aquell moment en el nord-est de Catalunya.

És l'únic exemple, en aquest territori, de magatzem de *dolia* d'època republicana però la simultaneïtat entre el seu moment de construcció i l'obliteració d'una gran quantitat de sitges no és producte de la casualitat sinó que s'ha d'emmarcar en els canvis que transformen el poblament rural del nord-est de Catalunya des del s. II aC i que es consoliden entorn el canvi d'era. A partir d'aquest moment les sitges queden com a una forma d'emmagatzematge residual substituïda per una altra, que troba el seu marc econòmic en les grans vil·les romanes. Els cellers o els graners no substitueixen les sitges sinó que allò que realment canvia són les finalitats i funcions de l'emmagatzematge,

dins el qual cadascuna d'aquestes tècniques s'inclou. Les *cellae* vinàries i oleàries, així com els graners formen part de les estructures arquitectòniques d'una vil·la perquè les seves característiques tècniques s'adeqüen a les necessitats d'aquests establiments: versatilitat dels *dolia* que permeten emmagatzemar tant cereals com vi o oli, possibilitat de conservar grans estocs de producció, utilització en el procés de transformació del vi i l'oli, utilització d'espais diferents

i especialitzats per a cada tipus de producte i, per tant, millora en la seva conservació, aprofitament dels mateixos recursos (humans i materials) de la vil·la per perfeccionar els sistemes d'emmagatzematge, etc. Però sobretot, la generalització d'aquests nous sistemes d'emmagatzematge simbolitzen la no necessitat de conservar grans quantitats de cereals per a un període de temps més o menys llarg tal i com simbolitzaven les sitges.

Josep Burch

Universitat de Girona

P/ Ferrater Mora, 1

17071 - Girona

Bibliografia

ADROHER et al. 1993

A. Adroher, E. Pons i J. Ruiz de Arbulo, «El yacimiento de Mas Castellar de Pontós y el comercio de cereal ibérico en la zona de Emporion y Rhode (ss. IV-II aC)», *Archivo Español de Arqueología*, 66, 31-70.

AQUILUÉ, 1992

J. Aquilué, *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada l'any 1992 al fòrum romà d'Empúries*, L'Escala.

AQUILUÉ et al. 1984

J. Aquilué, R. Mar, J. M. Nolla, J. Ruiz de Arbulo i E. Sanmartí, *El fòrum romà d'Empúries. Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Monografies emporitanes, VI, Barcelona.

AQUILUÉ et al. 1994

J. Aquilué, P. Castanyer, M. Santos i J. Tremoleda, *Informe sobre la intervenció arqueològica realitzada en el sector occidental del fòrum romà d'Empúries durant el 48è Curs d'Arqueologia d'Empúries*, l'Escala.

ARASA 1995

F. Arasa, *Territori i poblament en època romana a les comarques septentrionals del litoral valencià*, tesi doctoral, València.

BURCH 1996

J. Burch, *L'emmagatzematge de cereals en sitges d'època ibèrica al nord-est de Catalunya*, tesi doctoral, Girona.

BURCH, NOLLA en premsa

J. Burch i J. M. Nolla, «Nuevas aportaciones a la romanización del nordeste peninsular», *XXX Congreso Nacional de Arqueología (Elx, 1995)*.

BURCH et al. 1994

J. Burch, C. Carrascal, J. Merino i N. Navarro, «La vil·la romana de la Casa del Racó», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, 123-138.

CASAS 1979

J. Casas, *La ceràmica campaniana del poblat ibèric de Castell (La Fosca, Palamós)*, tesi de llicenciatura, Bellaterra.

CASAS 1990

J. Casas, *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos*, Sèrie monogràfica, 9, Girona.

CASAS et al. en premsa

J. Casas, V. Soler i J. Turón, *Les sitges dels Tolegassos. Aspectes de la fase republicana del jaciment*, Cypsela.

DAREMBERG, SAGLIO 1877-1919

M. M. C. Daremberg i D. M. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, París.

DOYÈRE 1862

L. Doyère, *Conservation des grains par l'ensilage*, París.

FONT et al. 1994.

G. Font, J. Mateu, S. Pujades, J. M. Rueda i J. Tura, «Can Pons (Arbúcies), aportació al coneixement del poblament antic del Montseny», *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Torroella de Montgrí, 1994)*, 83-86.

GARCÍA, ZAMORA 1993

J. Garcia i D. Zamora, «La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica»,

- Revista Laietania. Estudis d'història i arqueologia del Maresme*, 8, 147-162.
- GAST, FROMONT 1985
M. Gast i M. C. Fromont, «Silos souterraines et magasins à grains à Thula (République Arabe du Yémen)», *Les techniques de conservation de grains à long terme*, 3, fasc. 2, París, 193-210.
- GUERIN, BONET 1993
O. Guerin i H. Bonet, «Un dispositivo de entrada en el poblado ibérico de Castellet de Bernabé (Llíria, València)», *Estudis Universitaris Catalans*, XXIX, 449-462.
- LOUBIGNAC 1925
V. Loubignac, *Étude sur le dialecte berbère des Zaïan et Adt Sgougou*, París.
- MARÍN 1988
M. A. Marín, *Emigración, colonización i municipalización de la Hispania Republicana*, Granada.
- MOLAS 1993
M. D. Molas, «Les recerques sobre les societats Ausetana i Lacetana», *Revista Laietania. Estudis d'història i arqueologia del Maresme*, 8, 131-143.
- MUÑIZ 1982
J. Muñiz, *El sistema fiscal en la España Romana (República y Alto Imperio)*, Saragossa.
- OLIVA 1955
M. Oliva, «Actividades de la Delegación provincial del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas de Gerona, en 1955», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, X, 317-411.
- PONS et al. 1981
E. Pons, A. Toledo, J. M. Llorens, *El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet*, Sèrie monogràfica, 3, Girona.
- SANMARTÍ 1993
E. Sanmartí, «Els ibers a Emporion (segles VI-III aC)», *Revista Laietania. Estudis d'història i arqueologia del Maresme*, 8, 87-96.
- SIGAUT 1978
F. Sigaut, *Les reserves de grains à long terme. Techniques de conservation et fonctions sociales dans l'histoire*, París.
- YRIARTE 1877
C. Yriarte, «De Ravenne à Otrante», *Le tour de monde*, 2e semestre, 209-288.